

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2008-2009

Arşivsellğin Kapanışı: Toplumsal Hafıza ve Arşiv Olarak İnternet

Halil Nalçaoğlu

İngilizce'ye *Archive Fever: A Freudian Impression* başlığıyla tercüme edilen *Mal d'Archive*, Derrida'nın 1994 yılında yaptığı bir konuşma metnidir. Bu uzun konuşmada Derrida, Freud'un *Moses and Monotheism* adlı kitabından ve bu kitaba Yosef Haim Yerushalmi'nin verdiği yanıtta (*Freud's Moses: Judaism Terminable and Interminable*) yola çıkarak, arşiv ve arşivsellik nosyonlarının yapısökümüne giriyor. Londra'da, Freud Museum'da gerçekleşen "Memory: The Question of Archives" konferansında yapılan bu konuşma, halen Freud arşivlerine evsahipliği yapan evde, Freud'un evinde, yapılması bakımından ayrıca dikkat çekici.

Hemen hemen bütün Derrida metinleri gibi çok okunan ve önemli sayılabilecek bir etki yaratan bu çalışma, bir yapısöküm pratiği olmasının yanı sıra günümüzde önemli dönüşümler geçiren arşivleme pratikleri ve arşivcilik kuramları bakımından, arşivcilerin ve arşiv kuramcılarının özel ilgisine mazhar olmuştur diyebiliriz.

Derrida bu kitapta gerçekten de bizim ilgimizi çekecek iki temel konuda önemli şeyler söylüyor. Bunlardan birincisi doğrudan arşiv ve arşivsellik nosyonlarının yapısökümüdür. Kitapta Freud ve Yerushalmi üzerinden genel anlamda ilksel (*primordial*) çelişkileri bazında arşiv kavramının yapısı sökülmemekte. Bu konuya ileride değineceğiz. İkinci olarak, yeni sayısal iletişim ve saklama teknolojilerinin, özellikle internetin, arşivsellik alanına getirdikleri üzerine yapılan değerlendirmeler çok dikkat çekici; ayrıca hem Derrida'nın metninde hem de bu metne verilen tepkilerde biraz gölgede kalmış gibi görünüyor.

Bu konuya daha detaylı bakmamız gerekecek. Ancak ilerlemeden hemen bir küçük ipucu verelim.

Derrida 1995 yılında *Mal d'Archive'i* yayımladığında internet henüz emekleme aşamasındaydı diyebiliriz. Bu tarihten tam 28 yıl önce Martin Heidegger *Wegmarken'in* (*Pathmarks* 1998) 1967 baskısına yazdığı önsözde şunları söylüyordu:

Belki de tarih ve tarihin bize sundukları [*Überlieferung*, gelenek?] tek tiplaşmış enformasyon deposundaki yerini kolayca alacak ve böylece denetim altındaki insanlığın kaçınılmaz olarak muhtaç olduğu planlamanın hizmetine sunulacak. Bu enformasyon telaşı içinde düşünme de sonlanacak mı, yoksa düşünmenin kökenleri tarafından sunulan, kendisinden bile saklanmış bir yeraltı geçidi [*Unter-Gang*] onun misyonu için korunmuş mudur, bir soru olarak kalacak.¹

Derrida'nın da benzer bir iyimserlik-karamsarlık aralığında olduğunu gösteren pek çok metnini bulabiliriz. *Postcarddan Glas ve Paper Machine'e* kadar pek çok metin ve mülakatlar bu konuda bize yardımcı olacaktır. Özetle ifade edilecek olursa, Derrida'nın, düşünce ürünlerinin kalıcılığı ve hatta bizzat düşünme ediminin kendisi için ileriye görmekte güçlük çektiğini anlıyoruz. Lafı fazla uzatmadan Derrida'nın verdiği son mülakata bakalım; ölümünden yaklaşık iki ay kadar önce, 19 Ağustos 2004 tarihli *Le Monde*'da şunları söylüyordu:

... tekno-kültürel çağımız kökten değişti. Benim “kuşağımın” insanları ve *a fortiori* daha önceki kuşaktan olanlar, belli bir tarihsel ritme aşınadılar; şu veya bu çalışma, niteliklerine bağlı olarak bir ya da iki -ya da Plato söz konusu olduğunda 25- yüzyıl yaşamını sürdürür diye düşünürdük. Ama bugün saklama modalitelerinin hızı ve aynı zamanda eskime ve

¹ “Tek tiplaşmış enformasyon deposu,” çağımızın sayısallaşmış elektronik saklama topografyasını doğrudan çağırıyor. “Koayca sığmak” ingilizce tercümedeki “level out,” kavramı için kullanıldı. Daha doğru bir yaklaşım “tesviye” sözcüğünü gerektirirdi. Ancak çeviri ve ihanet arasındaki ince çizgi, tercihi öteki türlü kullanmaya yol açtı. Günümüz saklama sistemleri için “tesviye” ne kadar uygun bir fiil.

eskartilme (hızı), bizim söylediklerimizin (*legacy*) yapısını ve zamansal parametrelerini değiştiriyor. Düşünme bakımından özellikle hayatta kalma (*survival*) sorusu pek çok bilinmeze tâbi oldu. (Last Interview)

Görüldüğü gibi Derrida, Heidegger'in neredeyse kırk yıl önce yarı-karamsar bir öngörü olarak ortaya koyduğu görüşü adeta yankılıyor. Sanırım bu kalıcılık, hayatta kalma, hafıza, hatırlama meselelerine ciddi bir bakış ortaya koymak için önemli bir dönemeçteyiz. Bu dönemeç internetin, genel anlamda arşiv ve arşivsellik, düşüncenin, düşüncenin kalıcılığının sorgulanabileceği bir çağın açılışı anlamına geliyor. Ve elbette bir çağın da *kapanışından* söz ediyoruz bütün bunları söylerken.

“Kapanış” kavramını özellikle “sona ermek”, “sonlanmak”, “bitmek” benzeri fiillere alternatif olarak kullanmak istiyorum. Bu bağlamda, Derrida'nın *Of Grammatology*'de yaptığı vurguya benzer bir biçimde, “kapanış” kavramını, içinde sayısız başlangıç ve bitişlerin yer alabileceği tarihsel-metafizik çağ sınırlarının ufukta belirmesi olarak tanımlıyorum. Derrida'ya göre bu ufkun ötesine geçmek, daha doğrusu bu ufkun ötesini hayal etmek çok da mümkün değildir. Bu nedenle, kapanışını yaşadığımız çağın ötesinde şunlar olacak tarzında fütüristik önermeler yapamayız. Buna paralel olarak, kapanışını yaşadığımızı iddia edeceğim arşivsellik bundan 100 yıl sonra nasıl bir yapıda olacağını öngörmek de olmayacak bu konuşmanın amacı. Öte yandan, arşivsellik geleceği konusunda internet ve diğer saklama modalitelerinden dolayı kendimizi kutlamak için fazla acele etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Zira internetin bir tür mutlak temsil ütopyasını gerçekleştireceğini düşünenler kategorik bir yanılğı içinde. Bu konuşmanın amaçlarından biri, arşivin ilksel sorununu, teknik bir sorun, bir kapasite ve sınıflama sorunu gibi algılamının çok özel bir yanılğı olduğunu göstermek olacak.

Konuşmamın başlığını hatırlayalım: “Arşivsellik Kapanışı: Toplumsal Hafıza ve Arşiv Olarak İnternet.” Bu başlık içinde yer alan dört kavramın altını çiziyorum: arşivsellik ve arşiv, hafıza ve elbette internet.

Bu kavramları belli bir detay düzleminde incelemeye başlamadan ve başlıkta yer alan “kapanış (*closure*) tezine” odaklanmadan önce, söz konusu kavramların kendi başlarına, bir boşluk içinde durmadıklarını belirtmeliyim. Öyle görünüyor ki, bu kavramların ait oldukları bağlam ya da kavramsal çerçeve, en azından işlemsel anlamda, bir küme ikincil kavramı da ilgi alanımız içine sokacak.

Hafıza ve hatırlama, unutma ve bastırmayı; arşiv ve arşivsellik koskoca bir zaman kategorisini, yani geçmişi, geleceği, şimdiki ve bunlar arasındaki tekinsiz dansı, örneğin, Lacan ve Derrida'nın önemli ölçüde enerji vakfettiği *future anterior* zaman kipini, ama aynı zamanda ölümü, ölüm güdüsü ve haz ilkesini, ölümsüzlüğü, tekrarlanabilirliği (*reiterability*), ve dolayısıyla yazı ve arke-yazı kavramlarını, bunlardan dolayı ark, *arkhe*, ilke gibi kökenbilimsel uzantıları; internet, mekânsızlığı veya mekânsızlığın “genel ağ” topografyasını (TDK internet için “genel ağ” terimini öneriyor) ve böylece mekân kavramını devreye sokacaktır.

Arşivin “Kapanışı” ve Ulus-Devlet

Bu akşam üzerinde durmak istediğim olay, standart modern anlamda arşivsellikğin kapanışı olacak. Demek ki bu konuşmanın merkezî bir tezi var ve bu tez de kuruluşundan bugüne kadar hüküm süren belli bir tür hatırlama pratiği olarak arşivin doğasına ilişkin. Arşivin doğası, arşivin standart modern tanımı ile ortaya çıkan işleve karşılık geliyor. Yani, arşivin arşivsellikğine dair konuşmak istiyorum.

Bu standart tanım, konuşma davetindeki özetinde de yer aldı: “hatırlamak üzere bilinçli olarak unutmak.” Genel anlamda arşiv, unutilan malzemenin geri çağırılabilmesi için oluşturulan karmaşık fizikî ve enformasyonel topografya olarak tanımlanabilir.

Özgül ve modern bir tanım vermek gerekirse, arşiv-tutucu, yani, *archon* olarak ulus-devlet devreye girecektir: “Arşiv terimi genellikle resmî olarak yaptırıma bağlanmış, bir grubun veya ulusun kimliğini ve kökenlerini pekiştiren nesne ve belge deposunu ifade eder” diyor Tess Takahashi (Takahashi: 179). Takahashi'nin bu tanımında yer alan “ulus kimliğinin pekiştirilmesi” ifadesini daha güçlü bir vurguyla okumamız gerektiğini düşünüyorum. Zira belli ve sınırlı bir tarihselliğe sahip olan ulus, hiç şüphesiz yoktur ki, arşivsellikğin halefidir. Ulusal arşivler zaten ve hep var olan ulusal kimliği yansıtmaz; tam tersine, bu kimlik arşiv sayesinde kurulur. Şu halde modern arşiv için ulus kimliğini ve Benedict Anderson'u (*Imagined Communities*) izleyerek söyleyecek olursak, ulus fikrinin kendisini inşa eden bir küme fenomene aittir diyebiliriz. Arşiv hep vardı. Ancak ulus-devlet çağında el değiştiren arşiv, güç ve yönelimini ve kuşkusuz sahibini değiştirdi.

Şu halde arşiv, örneğin “ulusal arşivler”, iktidarla yakından ilişkilidir. Böyle bakıldığında “hatırlama olarak arşiv”, karşımıza aynı zamanda “unutma olarak arşiv”, yani bir tür negatif arşiv şeklinde çıkacaktır. Arşivselliğin bu çelişik gibi duran iki özelliği aslında birbirini gerektiren ve tamamlayan iki arşiv eylemidir diyebiliriz.

İçinde bulunduğumuz çağın, Andreas Huyssen’in deyişiyle bir hafıza yitiminden çıkış, *un-
amnesia* çağı olması (*TwilightMemories*) kuşkusuz arşivin işlevini ve doğasını, diğer bir deyişle arşivselliğini yeniden düşünmemizi gerektirecektir. Yaşadığımız günlerde ulus- devletin arşivselliği kapsamında hatırlanan ve unutulunanların listesinde önemli değişiklikler olduğunu varsayabiliriz.

Biz Türkiye’de bu değişikliklere “açılım” demeyi tercih ediyoruz. Yaşadığımız açılımlar serisi, kanımca pek de göze batmayan bir kapanma etkisi yaratıyor, yaratacak. Kürt ve Kürtçe açılımı, muhtelif azınlık açılımları (Ermeni, Rum, Musevî açılımları), Kıbrıs açılımı vs. içinde bulunduğumuz çağın semptomları olarak okunabilir. Sözgelimi 1915 olayları bağlamında yaşananlara hızlıca bir göz gezdirmek bile ulus-devlet tavrının bu coğrafyada nasıl radikal bir dönüşüme uğradığını ortaya koymaya yetecektir.

Bakalım Deniz Baykal bu konuda neler söylüyor:

Bir araya gelelim, bütün arşivleri açalım, Osmanlı arşivlerini açalım. Avusturya, Macaristan, Almaya arşivlerini, Fransa arşivlerini, Amerikan arşivlerini, büyükelçiliklerin bütün yayınlarını, hepsini çıkaralım ve bunlar incelensin, ortaya da bir UNESCO ya da BM temsilcisi birisi de bir noter kimliği içinde durumu tespit etmek üzere, tartışmaya katılmak üzere değil. Herkes ne iddiası varsa koysun ve bunun bir tespiti yapsın, bir gerçek ortaya çıksın. (Deniz Baykal, SKY Türk, 07.03.2005)

Ya da başbakan Recep Tayyip Erdoğan:

Biz arşivlerimiz açtık. Ve şu ana kadar 1 milyonu aşkın belge tasnif edilmiştir bu konu ile ilgili. Varsa Ermenistan da arşivlerini açsın. Onları da tasnife tabi tutsunlar. Diyoruz ki arkeologları, tarihçileri, siyaset bilimcileri ve hukukçuları görevlendirelim ve bir çalışma yapsınlar.

Bu çalışmanın neticesinde varsa üçüncü ülkeler de ellerindeki arşivleri açsın. Bunların ardından biz siyasetçiler karar verelim ... Gelsinler belgeleri çıkarsınlar. Ondan sonra da biz gerekirse tarihimizle hesaplaşırız (Cihan Haber Ajansı 09.02.2008, Almanya, Münih'te yapılan 44. Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmadan)

Bu iki rakip siyasetçi herhalde başka hiçbir konuda böyle bir fikir birliğine varmamış, fikirlerini bu kadar benzer terimlerle ifade etmemiştir. Her iki yaklaşımda dikkat çeken motif, arşivin nesnel gerçeği, olduğu gibi yansıtacağına duyulan çok güçlü inançtır; elbette, eğer dışsal müdahalelerin önüne geçilebilirse. Dışsal müdahaleleri engellemenin temel yolu da bir tür noter gibi algılanan bilim insanlarıdır. Sanki bu zamana dek bilim insanları değil de, siyasetçiler arşivlerde ömür tüketmiş ve ulus-devlet bağlamında kafamızı karıştıran bulgularla ortaya çıkmışlar gibi... Tabii ki söz konusu olan, bu parlak fikirlerin bugüne kadar kimsenin akına gelmemesi olamaz. Gerçekte olan, arşiv metinlerinin mutlak erişime açıldıklarında temsil ettikleri gerçeği olduğu gibi yansıtacaklarına duyulan, duyuluyormuş gibi yapılan inancın, hâlâ ulus-devlet yönetmek durumunda olan kişilere verdiği özgüven değildir; “Gerekirse tarihimizle hesaplaşırız”, “Gerçek ortaya çıksın” vs. Söz konusu olan, hafıza yitiminden çıkış çağında arşivselliğin içinde barındırdığı ilksel yarılma sayesinde (Derrida: “cleavage”) bütün arşivler açılıp her şey ortaya dökülse bile, bundan hiçbir şey çıkmayacağını anlaşılmıştır. Bu yarılma bize arşivin yalnızca gerçekliği kurduğunu değil, ama aynı zamanda *sürekli kurduğunu*, arşivin geçmişe değil, çok özel bir gelecek kipine, *future anterior* kipine ait olduğunu anlatıyor. Arşivin bu özelliğine Derrida referansı ile biraz daha yakından bakalım.

Arşiv: Physis ve Nomos

Arşivin yaşanmış olanın izlerini depoladığını söyleyebiliriz. Ancak, yaşanmış olanın izleri, aksiyomatik olarak olay yaşanıp bittikten sonra, yani *expostfacto* arşive gider. Yine aksiyomatik olarak henüz içinde bulunduğumuz an, sözgelimi şimdi ve burada süregiden bu konuşma, bir arşiv malzemesi değildir. Ne zaman ki konuşma biter, ben konuşma metnini görevlilere teslim ederim ya da görevliler konuşma kayıtlarını deşifre edip benim konuşmamı metinleştirirler, standart modern arşivsellik işlev görmeye başlar. Bu işlem için ne kadar uygun bir mekândayız: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi; Osmanlı Bankası Müzesi...

İşte, kapanış kavramı bu arşiv işlevine, arşivin yaşananları şimdiki zamanın düzleminden başka bir düzleme, daha açık bir ifadeyle bir alt düzleme (*substrate*) göndermesiyle ilgili. O halde bu konuşmanın merkezî tezi, arşivsellüğün gerçeği temsil kabiliyetiyle karakterize olan çağın kapanışına işaret ediyor. Ancak daha önce ifade ettiğim gibi, kapanış mutlak son anlamına gelmiyor. Burada daha ziyade bir sınırdan, Derrida terimleriyle söyleyecek olursak, ufukta beliren bir sınırdan ve bu sınırın tanımladığı bölgede olup bitenlerden söz etmek gerekiyor. Bu olup bitenler arasına yerleştirebileceğimiz internet fenomeni ya da daha geniş bir perspektiften söylersek sayısallaşma fenomeni, arşivsellüğün kapanışı bağlamında büyük önem taşıyor. Aynı metafizik terminolojiyi izleyerek söylersek, bahsetmek istediğim “kapanış” standart modern arşiv tanımı dikkate alınır, bu tanımı tetikleyen kavram ortaya çıktığı andan itibaren kapanmaya yönelikti.

Derrida, *Archive Fever*'da, kapanmaya yönelik olma halini arşivin süregiden yapı sökümü olarak tartışır. Aynı zamanda arşivin çözümsüz çelişkisi (*aporia*) olarak da bahsedebileceğimiz bu durum, *Archive Fever*'ın hemen başında *Arkhe* kelimesinin etimolojik serüveniyle açıklanır. *Arkhe* hem ilksel bir başlangıç (*commencement*), bir ilke, ontolojik bir ilk yere işaret eder, hem de bir erke, bir erk sahibine, erk sahibinin emrine (*commandement*). Bu anlamda aynı terim içinde iki düzen geçerlidir: ilk olmaktan ötürü bir sıralama düzeni; erk olmaktan ötürü bir emir düzeni. Yani *Arkhe* terimi ile hem kendiliğinden bir başlangıç söz konusudur, hem de ve “*hatta daha öncesinde*” bir emir (Derrida 1998: 2, italik orijinal). Derrida metinlerine aşina olanlar burada bir ilk (*physis* ve *topos*, anlamında) ve aynı zamanda ilkten önce olması gereken bir tarihsellik (siyasal, sosyal, ekonomik erk, yasa, *nomos*, *thesis*, *tekhne*, vs.) bulunduğunu sezmişlerdir. Bu çelişkinin temel yapısöküm varsayımı olduğunu belirtmeye gerek var mı?

Bunun anlaşılır bir konuşma olacağı vaadini hatırlayarak yukarıda özetlemeye çalıştığım *aporia*'yı yeniden ve daha açık bir dille ifade etmek isterim: Arşiv, tanımı gereği yaşanan olayların yaşandığı ana ait orijinal belge-nesneleri içinde barındıran bir yer, bir *topos* olarak tanımlanabilir. Böyle bakıldığında, tekrarlanabilir, yeniden kurulabilir olan bütün izler arşiv tanımı içine girer. Öte yandan, gerçek ve biricik arşiv olarak kabul edilebilmesi için bir otoritenin mevcut bütün izler arasında bir seçim yapması, belli izlerin yaşananları en iyi ifade ettiğine karar verip bunları saklaması gereklidir.

Buna arşivin içerdiği şiddet ya da arşiv travması da diyebiliriz. Tek kavram, arşiv kavramı altında toplanan bu iki düzen, bir yandan arşivin varlık nedenidir, diğer yandan bu işlev arşivin arşivselliğinin altını oyar.

Arşivsellik ve İnternet

Arşivsellik ve internet ilişkisi bu ikili düzen ya da yarıma bağlamında özellikle önem kazanıyor. Bir başka ifadeyle, internet kendi başına bir dışsal faktör olarak değil, tam tersine zaten mevcut olan bir *aporia* bağlamında arşivin kapanışı tezi içinde yer alıyor.

Acaba *Archive Fever* bu tezi ne kadar ilerletiyor, destekliyor veya reddediyor? Bu soruya yanıt olarak sizlere iki alıntı okumak isterim. Alıntıların ikisi de *Archive Fever*’ın kitap değerlendirmelerinden olacak. Önceden söylemekte yarar var: Bu alıntıların ortak özelliği Derrida’yı anlama konusunda gösterdikleri zafiyet. Ancak tam da bu nedenden ötürü konuyu son derece iyi aydınlatıyorlar. İlk alıntı *South African Archives Journal*’ dan:

Maalesef Derrida’nın leksikonu Yunanlılarla sınırlı. (Yazar) iki bin yılı geçen süre içindeki gelişmelerle ilgili hiçbir analiz sunmuyor; mevcut arşiv söylemi ... ve bunun gözetim-sonrası (*post-custodial*) dinamikleri içindeki hararetli tartışmalar ile uğraşmayı reddediyor ve bilgisayarların arşivleme üzerindeki etkisini “arşivsel deprem” olarak betimlese de, elektronik kayıtların (arşivin) emanet edildiği yeri kavramsallaştırmamızı nasıl dönüştürdüğünü inceleyemiyor. (Harris)

İkinci alıntı ise *Review of Politics*’ten:

Bilgisayar teknolojisinin arşiv kavramını dönüştürmesi Derrida’nın *Archive Fever*’daki temel meselesidir (s. 15). Bana öyle geliyor ki, Derrida’ya göre şimdi bu en insanlık-dışı teknoloji gerçek yazı ve posta sistemlerinden daha insancıldır. (Lawlor 797)

Görüldüğü gibi bazen kötü alıntılar bir araya geldiklerinde amacınıza bağlı olarak daha fazla iş yarayabiliyor. Birbirinin diametrik karşıtı olan bu iki yorum aynı arşiv materyaline, bir Derrida metnine referans vermiyor mu? Peki Derrida gerçekte bunlardan hangisini söylüyor diye bir soru gelecektir akıllara.

Evet, bu alıntılardan bir hakikat doğuyor, ama tek tek okunduklarında değil, peş peşe, birbiri ardından aynı bağlam içinde okunduklarında. O hakikat, kısaca söylemek gerekirse, şudur: Derrida *Archive Fevef* da bilgisayarlar, internet, e-mail konusunda bazı şeyler söylemektedir ama bunlar arşivsellik geleceğine değil geçmişine dairdir. Çünkü, eğer Derrida birinci alıntıda sözü edilen “arşivsel deprem” konusunda ciddiye, depremden sonra ne olacağını kim bilebilir ki? Geçmiş konusunda söyledikleri içinde en çarpıcı bulduğum birkaç şeyden, affınıza sığınarak biraz uzunca söz etmek istiyorum.

Derrida tekno-bilimle olan ilişkisi bağlamında psikanalizin, eğer böyle bir şey varsa, “geleceği” konusunda iki düzenin varlığından söz ediyor: Bunlardan ilki psikanalizin nesnesi, yani psişik aygıtla, psişe ile ilgilidir. İkincisi ise psikanalizin kendisinin, bütün özel ve kamusal prosedürleri, kurumsal ve klinik pratikleri vs. ile arşivlenmesine dair düzen. Dikkat edilecek olursa burada sözü edilen iki düzen de bir arşivleme pratiği içeriyor. Birinci, yani psişik aygıtla ilgili düzen, doğrudan yaşantıların “ham malzemenin”, hafıza içine depo edilmesinin dinamiklerine (*phsis, topos*) işaret eder. İkinci düzen ise kurum olarak psikanalizin (*nomos, thesis*) düzenidir. Bu iki düzenin ne anlama geldiğine değinmeden önce hemen hatırlatmak isterim. İki düzenin bir arada var olması yukarıda “yarılma” olarak adlandırdığım *aporid* dan başka bir şey değildir. *Aporia*, bu iki düzenin bir arada bulunmasından kaynaklanıyor. Bir parça banalleştirerek ifade edecek olursak, burada söylenmek istenen şey, psişik malzemenin psikanalitik yordam ve kurumsallaşmanın ürünü olduğu ve tersine, bu kurum ve yordamın da varlığını psişik aygıtla, bu aygıtın içeriğine borçlu olduğudur. Biraz daha banalleştirelim: Psikanaliz olmasaydı psişe olmazdı; psişe olmasaydı, psikanaliz. (Burada her ne kadar adı açıkça konulmamış olsa da Lacan'a bir polemik var.)

Topos Düzeni

Psikanalizin nesnesiyle ilgili olarak en azından şu soruyu sorabiliriz: Bu nesne, Freud'un meşhur yaz-boz tahtası (*mystic pad*) metaforuyla anlattığı bu şey, en “doğal” haliyle ve özünde arşiv tekno-biliminin evrimine dirençli midir değil midir? Bu tekno-bilimin ortaya koyduğu yeni metaforlar bu malzemeyi yaz-boz tahtasından daha iyi *temsil edebilir* mi yoksa psişik aygıt bunlardan farklı biçimde mi etkilenir?

Derrida'ya göre bu hipotezlerin hiçbiri diğerine indirgenemez; “Çünkü, eğer gelişim dalgaları doğrudan psişik aygıtın yapısını, örneğin bunların mekânsal mimarisini, hız ekonomilerini, mekânlaştırma ve zamansallaştırmalarını (*spacing and temporalization*) etkiliyorsa, artık soru

basit biçimde temsilin sürekliliğinin, modelin *temsilî* değerinin sorusu olmaktan çıkar ve büsbütün başka bir mantığa ait olur.” (Archive 15)

Nomos Düzeni

Psikanalizin kurumsallığıyla ilgili olarak değineceğimiz malzeme, elbette ki, psikanalizin eylemlerine dair olacaktır. Bu eylemler hem arşivlenecek şeyi hem de arşivin kendisini ilgilendiriyor: “arşivlenebilir olan ve arşivin arşivlenmesi.” Bütün bunlar, iletişim ve arşivleme teknolojisinin düzeyi tarafından nasıl belirlenmektedir? Sözelimi, “Freud ve çağdaşları, iş arkadaşları ve bire bir öğrencileri, binlerce sayfayı elle yazmak yerine MCI ya da AT&T telefon kartlarına, taşınabilir ses kayıt cihazlarına, bilgisayarlara, yazıcılara, fakslara, televizyonlara, telekonferanslara ve her şeyin üstünde e-mail’e sahip olsalardı” (Archive 16) ne olurdu? Derrida bu konuda açık kapı bırakmıyor. “Arşivin *arşivlenmesinin* teknik yapısı, *arşivlenebilen* içeriğin yapısını da belirler, hatta bu içerik daha ortaya çıktığı noktada ve gelecekle olan ilişkileri bakımından. Arşivleme olayı kaydettiği kadar üretir de ... Bu şu anlama gelir, eğer e-mail *geçmişte* mümkün hâle gelseydi, psikanaliz bildiğimiz şey olmazdı. *Ve gelecekte* örneğin, e-mail mümkün olduğu andan itibaren, (psikanaliz) Freud ve pek çok psikanalistin öngördükleri şey olmayacaktı.” (Archive 17)

Derrida, anlaşılır bir şekilde, diğer pek çok teknolojinin yanında elektronik postaya özel bir önem atfediyor. Zira e-mail günümüzde insanlığın bütün özel ve kamusal uzamını ve en önemlisi bu iki uzam arasındaki sınırı dönüştürmektedir. Basit bir biçimde ifade edecek olursak, başkalarına aktarabileceklerimiz bu teknik dönüşümden payını almış ve ilelebet farklılaşmıştır; e-mail olduğu için e-mail ile söylenebilecek şeyleri düşünmeye ve söyleme başladığımızı anlatmak istiyor Derrida.

Arşivin Topo-nomolojisi

Gördüğünüz gibi Derrida’nın bu kitaptaki “leksikonu” ne Yunanlılarla sınırlı ne de *Archive Fever* olduğu gibi bilgisayar ve iletişim teknolojilerin arşivsellik üzerindeki etkilerine adanmış. Yukarıda özetlediğim toponomolojik *aporia* ve bununla ilgili tartışma kitabın asıl işinin dışında, *Exergue* başlığı altında ele alınmıştır ve bir daha bu kesinlikte bu konuya geri dönülmez. Öte yandan kitabın iki kapağı arasındaki metnin her noktası bu tartışmanın açılımları ile bezenmiştir demek çok da yanlış olmazdı.

Derrida'nın metninde “gölgede kaldığını” söylediğim meseleler üzerine biraz daha düşünelim. Acaba arşivin bu imkânsız toponomolojisi bugün sayısal iletişim ve saklama teknolojilerinin ışığında nasıl bir hal alıyor?

İçinde bulunduğumuz çağın politik kimliğinin hafıza yitiminden çıkışla karakterize olduğunu söylemişim. İlk bakışta hipoamnezik bu durum, arşivsellik için kutlanacak bir gelişme gibi görünebilir. Nitekim arşiv kuramı ve pratiği alanlarında sayısız bilimsel eser bu kutlamaya katılıyor. Öte yandan arşivin arşivsellliği bağlamında ortaya koyulan tezlere dikkatle bakacak olursak, bir dizi arşiv aksiyomunun geçerliliğini yitirdiğini ya da hızla yitirme yoluna girdiğini fark ederiz.

Arşivsellüğün Aksiyomlarına Bakış

Konuşmamın bu son bölümünde bu aksiyomların artık geçersiz hale geldiğini göstereceğini düşündüğüm bir dizi gözlem ve bunlarla ilişkili birkaç soruya yer vermek istiyorum. Bunlar, tahmin edeceğiniz gibi artık duymaya alıştığımız türden “bilimsel kehanetler.” Ancak hemen belirtmeliyim ki artık kehanetlerin geçek olmasını beklemek zorunda olduğumuz bir çağda değiliz. Tam tersine, bana öyle geliyor ki, kehanetler işaret ettikleri gerçeklerin ardından ortaya atılıyor ve böylece ortaya atıldıkları anda gerçekleşmiş oluyorlar.

Sözünü ettiğim kehanetlerden bir tanesi, yüzyıl sonuna doğru insanlığın sahip olacağı toplam bilgisayar hafızasının yeryüzündeki toplam enformasyonu aşacağını söylüyor (*Mediamatic editorial*). Bu bize doğrudan arşivleme işinin gerekliliği konusunda derin bir soru sorduruyor elbette. Ancak bundan daha tedirgin edici nokta, “enformasyon” kavramının aseptik vurgusunda yatmıyor mu? Enformasyonun üniform (*gleichförmig*, cf. Heidegger) ve ölçülebilir niteliği üzerine bir başka konuşma yapılabilir ve sanırım bu çok önemli ve fazlaca sorgulanmayan bir sayısallaşma sorusu. Enformasyonun aseptik doğası dışında kalan, yani fizikî bir destek sistemine dayanan (yazılı/basılı) malzeme hali hazırda saklanan içeriğin yalnızca binde üçüne tekabül ediyor (Panos). Bu rakamın giderek düşeceğini öngörmek kehanet sınıfına bile girmeyecektir. Ama gene de bir kehanet daha aktarayım izninizle.

2010 yılına geldiğimizde, yani önümüzdeki yıl, yıllık kayıt altına alınmış enformasyon miktarı, “byte” cinsinden söyleyecek olursak, 988 exabyte’a ulaşacak. Bir yıl içinde üretilen bu enformasyon dünya üzerinde şimdiye kadar üretilip basılmış toplam enformasyonun 78 milyon katına tekabül ediyor.

Tekrarlayalım, üretilmiş toplam “septik” enformasyonun 78 milyon katına yalnızca bir yıl içinde ulaşılacak (IDC White paper # 206701). Bu rakamın yaklaşık dörtte üçü sayısallaştırılmış öğelerden oluşuyor; bu da başlı başına diğer bir konuşmanın konusu olabilir.

Söylemeye bile gerek yok, yukarıda anılan saklanmış materyalin önemli bir bölümü genel ağ, yani, internet üzerinde. Öte yandan internette yer alan ortalama bir web sayfasının ömrü ise 100 gün olarak hesaplanıyor. Yani internet sakladığı kadar silen, sildiğinden fazlasını biteviye üreten bir mecra. Ama aynı zamanda kaydettiği kadar üreten bir mecra. Sözgelimi biraz önce sunduğum 988 exabyte figürünü aldığım rapor artık web’de değil. Onun yerini içerdiği verileri “güncelleyen” bir başka rapor almış bile. <http://www.idc.com/getdocjsp?containerId=209583> linkinden ulaşabileceğiniz bu raporun hediyesi yalnızca 2,500 Amerikan Doları.

Bu noktada verili ekonomi-politik yapılanma içinde kritik değeri olan bütün enformasyonun nicelleşmenin yanı sıra güçlü bir ticarileşme eğilimine girdiğini belirtmeliyim. Konuşmamın bir noktasında ulus-devletin *archon* olarak tescil olduğundan söz etmiş ve bu çağın kapanmakta olduğunu vurgulamıştım. Yukarıdaki gözlem enformasyonun archon’unun, yani arşivin sahibinin ve arşiv üzerinde hermenötik hak sahibi olanın artık küresel sermaye olmaya başladığını geçerken belirtelim.

Arşiv malzemesinin aksiyomatik olarak “olaydan sonra” kayıt altına alındığından söz etmiştik. Oysa günümüz sayısal kültürü içinde, saklama kapasitesi ve saklama hızı arttıkça ve buna paralel olarak saklama maliyeti düştükçe, arşivleme artık anlık olarak gerçekleşiyor. Son zamanlarda bir mahkeme kararı çokça tartışıldı. Bu karar elektronik dinleme iznini ülkede yaşayan herkese genişletiyordu. Bunu etik-politik bir skandal olarak tanımlarken, bu işlemin yapılabilmesine yol açan teknolojik yönelimi yalnızca şekli bir ayrıntı olarak kabul etmemiz mümkün mü?

Arşiv, yine standart modern tanımı gereği, mevcut gerçekliği kuramsal olarak en iyi temsil eden örneğin saklanması esasına dayanır; bu temsil modeli, seçici özne (devlet, küresel sermaye, vb.) ve seçme ölçütleri bakımından arşivin travmatik politikasını oluşturur. Yukarıda özetlediğim gözlemler ışığında bir düşünme egzersizi olarak soralım: Gündelik tekrarlanabilen, yani kayıt altına alınabilen deneyimin tümü, deneyimlenme anında saklanabilir hale geldiğinde seçici erke ve seçim ölçütlerine ne olacak?

Bu bağlamda akla ilk gelen öngörü, standart modern arşivin katı hiyerarşisinin çözüleceği ve bunun yerini, Heidegger'in deyişi ile son derece kullanışlı ancak içeriği tesviye edilmiş, düzlenmiş bir enformasyon deposunun alacağıdır. Bu değişken ve sınırsız deponun kamusal kullanıma açıklık derecesi elbette demokratik bir toplumun kendini sınıyacağı bir alan olarak kabul edilmelidir. İnsanın aklına hemen YouTube yasağı geliyor. Öte yandan bu sansür, çoğu kere ikinci el malzemenin yan yana yığıldığı hipoamnezik bir görsel-işitsel depo olarak YouTube'u sorgulamamıza bir engel oluşturmuyor diye düşünüyorum.

Sözlerime son verirken, ölçüsüz ve ölçütsüz saklamanın ortaya çıkaracağı muazzam birikimin oluşturacağı yatay ve düzlenmiş bir yapıya hâlâ arşiv adını vermenin meşruiyetinin de mutlaka sorgulanması gerektiğini vurgulamak istiyorum. Bu meşruiyet sorusunun net bir yanıtı olduğunu da düşünmüyorum. Derrida tercüme edilemeyen bir zaman kipinde şöyle söylüyor: *“The archive: if we want to know what that will have meant, we will only know in times to come”* (Archive 36). “Arşiv: Bunun ne anlama geleceğini, gelmiş olacağını bilmek istiyorsak, bunu ancak ileride öğrenebileceğiz.” Belki de hiçbir zaman.

Kaynakça

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, New Edition*, New York: Verso, 2006.

Derrida, Jacques, *Archive Fever: A Freudian Impression*, çev. Eric Prenowitz, Chicago: University Of Chicago Press, 1998.

Derrida, Jacques, *Of Grammatology*, çev. Gayatri C. Spivak, Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1976.

Harris, Verne, "Reviews/Resensies", *South African Archives Journal* 39 (1997): n/a. EBSCOhost, İstanbul Bilgi University Library, 12 Ocak 2009.

Heidegger, Martin, *Pathmarks*, New York: Cambridge University Press, 1998.

Huyssen, Andreas, *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia*, New York: Routledge, 1994.

IDC White Paper, 2007-"The Expanding Digital Universe, A Forecast of Worldwide Information Growth Through 2010", John F. Gantz (Project Director), 1 Mayıs 2007 www.idc.com

Lawlor, Leonard, "Memory Becomes Electra", *Review of Politics*, 60.4 (1998), s. 796-799.

"Mediamatic - vol 8#1 Storage Mania", *Mediamatic-Mediamatic.net*. 3 Şubat 2009. <http://www.mediamatic.net/page/8421/en> .

Panos, Patrick, "The Internet Archive: An End to the Digital Dark Age", *Journal of Social Work Education* 39.2 (2003), s. 343-347.

Takahashi, Tess L., "The Imaginary Archive", *Camera Obscura*, 22.3 (2007), s. 179-184.